

DARWIN EN LA PREMSA

EL CREACIONISME EN ELS MITJANS ESCRITS ESPANYOLS

Esther Díez, Anna Mateu i Martí Domínguez

El 2009 es va celebrar l'Any Darwin, amb motiu del 200 aniversari del naixement del famós naturalista anglès i els 150 anys de la publicació de *L'origen de les espècies*, l'obra que va trasbalsar la nostra visió del món i de nosaltres mateixos. La teoria de l'evolució de Darwin venia a desmuntar la idea d'un ésser creador i originava un insalvable conflicte entre ciència i religió que encara arriba als nostres dies.

Durant tot l'Any Darwin, els mitjans de comunicació no van quedar al marge de la febre sobre el científic de Down i amb els seus articles i reportatges van deixar palès com és encara de viva aquesta polèmica entre evolucionistes i creacionistes. Des de diferents posicions, tant en diaris progressistes com en d'altres estretament relacionats amb el catolicisme, el creacionisme ha estat present a l'hora de parlar de Darwin.

■ 150 ANYS DE POLÈMICA

Aquesta controvèrsia entre ciència i religió va aparèixer en el mateix moment de la publicació de *L'origen de les espècies*, el 1859. Poc després, a Espanya ja comencem a trobar exemples tant de mitjans que ridiculitzaven la teoria de l'evolució, com *El Mundo Universal*, com de publicacions que van ser clau en la difusió de les idees darwinistes, com *La Abeja*.

La discussió va arribar fins a la indústria, com una manera d'atraure l'atenció del públic cap als seus productes. El cas més paradigmàtic és el d'*Anís del Mono*, que va aconseguir un èxit fulminant amb la seua famosa etiqueta que representa una caricatura d'un home simiesc, que segons alguns autors podria ser el mateix Darwin. Com a conseqüència d'aquesta difusió de l'obra de Darwin, es va generar un debat que ja no va poder aturar-se.

La polèmica va continuar en mitjans com *La Ilustración Española y Americana*, *Revista Contemporánea*, *La Unión Católica*, *El Cronicon Científico Popular*, *El Imparcial*, *El Mercantil Valenciano*, *Revista Europea*

o *La España Moderna*. Una controvèrsia que va distorsionar l'obra del científic, i que va retardar la traducció i divulgació del seu llegat al territori espanyol: a principis del segle xx tan sols s'havien traduït al castellà cinc de les disset obres de Charles Darwin, una situació que no s'ha capgirat fins fa molt poc.

■ L'ANIVERSARI DE DARWIN ALS DIARIS

El 12 de febrer de 2009 es van celebrar els 200 anys del naixement de Charles Darwin. Els mitjans espanyols van reflectir l'efemèride en les seues pàgines, publicant articles i reportatges que recordaven la vida del científic. La temàtica dels articles va estar en gran mesura condicionada per la disputa entre la teoria de l'evolució i la religió. A banda d'aquest tema, també hi van estar presents les implicacions del darwinisme social i els recents avenços científics en què l'evolucionisme és el teló de fons, així com la biografia de Darwin i el context social en què va viure.

Les diferències entre els diaris es van fer paleses des del primer moment en el nombre de peces dedicades al tema. *Público* i *El Mundo* van anar al capdavant amb nou i vuit articles publicats durant la setmana del naixement del científic (entre el 7 i el 15 de febrer de 2009). En el cas contrari, diaris com *La Razón*, *Avui*, *El Norte de Castilla*, *Las Provincias* i *Levante-EMV* només publicaren entre una i tres peces sobre el naturalista anglès.

A banda del nombre de les peces, una altra característica interessant dels articles és la presència del creacionisme en la majoria de diaris. Tot i que amb una posició crítica en la majoria dels casos, el fet de donar veu a creacionistes pot ser significatiu a l'hora de veure com aquests arguments van lligats irremeiablement a la teoria de l'evolució per a molts comunicadors i per a la societat en general. En diaris com *Público*, *La Van-*

«DES DE DIFERENTS POSICIONS, TANT EN DIARIS PROGRESSISTES COM EN D'ALTRES ESTRETAMENT RELACIONATS AMB EL CATOLICISME, EL CREACIONISME HA ESTAT PRESENT A L'HORA DE PARLAR DE DARWIN»

guardia o *El Mundo* van aparèixer articles rigorosos sobre la vida i obra de Darwin, amb una posició contrària al fonamentalisme dels creacionistes. Però en tots tres casos trobem la veu dels creacionistes qüestionant la teoria de l'evolució. Seguint les línies del periodisme de rigor, on se citen tots els arguments tant de partidaris com de contraris a un tema, *La Vanguardia* i *Público* citen directament opinions de coneguts creacionistes per explicar la polèmica als lectors. Així trobem cites com aquesta:

[En paraules de M. Á. Fraile], a hores d'ara, no es pot negar que l'evolució ha existit, però la ciència té limitacions i solament la religió ens dona la raó última de les coses, allà on la ciència no hi arriba.

DAVID BOLLERO, «Mi padre no eres tú, es Dios», *Público*, 14 de febrer de 2009.

En el diari *El Mundo* també hi van estar presents els arguments creacionistes, però amb una característica que no tenien els altres diaris citats. En aquest cas, els arguments estan en boca de l'autor de l'article, que no és sinó l'expert en religió del diari:

El que en cap cas pot admetre un cristià és un evolucionisme purament materialista que no explique la diferència entre l'home i la resta d'éssers inferiors.

JOSÉ MANUEL VIDAL, «Un ateo blasfemo», *El Mundo*. Especial «Darwin. El padre de la Evolución» [on-line]. Febrer de 2009.

El diari *El País*, per la seua banda, va dedicar menys articles que *El Mundo* i *Público* durant la setmana de l'aniversari de Darwin. Pròxim a *La Vanguardia*, amb cinc articles, el diari del grup Prens va publicar quatre textos relacionats amb Darwin al llarg d'aquella setmana. No obstant això, és significatiu que el 12 de febrer de 2009, dia del naixement de Darwin, aquest diari publicara un article editorial dins de la secció «El acento». Aquest article editorialista deixava clara la posició d'*El País* respecte a la polèmica entre ciència i religió, donant tot el seu suport a la ciència. Va ser l'únic diari analitzat que va dedicar una peça editorial al naixement de Darwin.

■ CREACIONISME I SENSACIONALISME

Però el cas més colpidor, sens dubte, va ser el del diari *Abc*. Mentre que en les pàgines informatives del periòdic es va mantenir una posició correcta envers la teoria de l'evolució, la polèmica va entrar de ple en el seu suplement religiós *Alfa y Omega*, que va dedicar un especial a Darwin titulat «Dios también creó a Darwin», on es realitzava una crítica evident a la teoria de

«DE FORMA GENERAL, ELS DIARIS ESPANYOLS VAN DONAR SUPORT A LES TEORIES DE DARWIN. NO OBTANT AIXÒ, HI VAM TROBAR ENCARA, I DE FORMA IRREMEIABLEMENT UNIDA A LA RELIGIÓ, POSTURES ENFRONTADES A AQUESTA TEORIA CIENTÍFICA»

EVOLUCIÓ I CREACIÓ EN CLAU D'HUMOR

El bicentenari del naixement de Darwin va estar present als diaris però no només als seus articles. Les vinyetes gràfiques també van voler recordar el natalici del naturalista, reflectint també en molts casos la polèmica entre evolució i creació. Va ser el cas del diari *El País* o de l'*Abc*, on dibuixants com Forges, Romeu o Mingote van posar la nota d'humor a la commemoració del naixement del científic anglès. Les seues vinyetes venien a reforçar la línia que el diari havia mostrat. En el cas de Forges, el dibuixant va elaborar una sèrie sobre Darwin, publicant diverses vinyetes en els dies pròxims a l'aniversari del científic. El 22 de febrer de 2009, Forges ens presentava en *El País* a un Darwin perplex davant un cardenal malhumorat, seguint amb la confrontació que en aquells dies s'havia vist a la premsa entre la teoria de l'evolució de Darwin i algunes posicions de l'Església catòlica. Per la seua part, Mingote en l'*Abc* optava el mateix dia de l'aniversari, el 12 de febrer de 2009, per jugar amb la idea popular que equipara teoria de l'evolució amb parentesc de l'home amb el simi, en un acudit que mostra a un mico indignat davant la degeneració a la qual ha arribat la raça humana. «És impossible que aquesta espècie descendeixca de la nostra. No es pot degenerar tant!», resa la vinyeta. Un acudit que no hauria tingut cabuda en el seu suplement religiós *Alfa y Omega* del mateix diari, on aquesta idea del parentesc amb els simis no hauria tingut bona acollida entre els seus arguments creacionistes.

No obstant això, el tractament de l'evolució pels humoristes gràfics tampoc no és una novetat dels nostres dies. La publicació de *L'origen de les espècies* va fer proliferar les caricatures de Darwin i els acudits en referència a la seua teoria. Pocs anys després de la publicació de *L'origen de les espècies*, la revista satírica *Punch's Almanack* publicava una vinyeta amb un simi preguntant-se «*Am I a man and a brother?*», en referència a l'emblema de la Societat per a l'Abolició de l'Esclavitud, «*Am I not a man and a brother?*». Una societat de la qual, a més, va formar part l'avi de Darwin, Josiah Wedgwood, conegut activista antiesclavista de l'època.

Així, la ironia i la sàtira de les vinyetes d'humor van ocupar-se també de la polèmica que va suscitar la publicació de *L'origen de les espècies*. Uns recursos que encara avui dia es poden fer servir amb el mateix objectiu, tal i com vam poder veure l'any passat en la III Mostra d'Humor Gràfic: *Evolució o Creació?*, orga-

Forges. *El País*, 22 de febrer de 2009.

Mingote. *Abc*, 12 de febrer de 2009.

nitzada per la Unió de Periodistes Valencians junt amb la Caja de Ahorros del Mediterráneo y la federació de dibuixants d'humor FECO Espanya.

En total hi van participar 223 dibuixants de 44 països diferents, que, amb l'humor com a punt de partida, van oferir els seus punts de vista sobre una polèmica entre ciència i religió que, com hem vist, està present encara en la premsa. Dibuixants de països tan dispars com Espanya, la Xina, l'Iran o Singapur ofereixen una mirada divertida sobre l'evolució de les espècies, molt centrada en l'evolució de l'home, a més de tractar la polèmica amb la religió. Una associació de periodistes es feia càrrec així de recollir els treballs dels humoristes gràfics, conscients de la importància de la premsa en la recepció de les idees científiques i d'aquestes en l'evolució de la societat.

E. D. / A. M. / M. D.

EL ACENTO
Darwin en política

Las ideas de Darwin se han asociado a menudo a las regiones más sombrías del pensamiento político moderno, como el "darwinismo social"—una infantil extrapolación económica de las leyes de la jungla—o las políticas "eugénicas" de purificación racial. Pero el cliché no cuadra. Por la lectura del economista Thomas Malthus —la población tiende a crecer mucho más que los recursos— la que inspiró en Darwin la idea de la selección natural, así que el darwinismo no es la causa del darwinismo social, sino al revés. El primer promotor de la eugenesia sí fue un científico británico al naturalista, su primo Francis Galton, pero siempre con el rotulamiento explícito de Darwin.

La creencia común en su época —que las especies habían sido creadas separadas y distintas— abarrotaba también a las razas humanas, y era el cimiento intelectual del esclavismo. Y para Darwin, que nació un día como hoy hace 200 años, la gran implicación de la evolución era su profunda revelación sobre la unidad de la vida.

Todos los seres vivos compartimos un origen común; los animales compartimos también uno, y mucho más cercano, y los mamíferos otro más cercano aún, por no hablar de los primates, ni dentro de ellos de los grandes monos. Los humanos hemos sido los últimos en llegar, y nuestra biología, por lo que sabemos hoy, no es otra cosa que una elocuente refutación del racismo. Es justo lo que Darwin esperaba, y el tiempo le ha dado la razón también en eso.

Plantear la teoría de la evolución como un desafío entre Darwin y el Génesis, o entre científicos y obispos, es inexacto. Porque quien creía en el Génesis no era sólo la jerarquía eclesial, sino también la ortodoxia científica de la época, incluido el joven Darwin que se embarcó en el *Beagle* como "naturalista sin sueldo". Los argumentos teológicos tenían mucha relación con la biología —los seres vivos realmente parecemos diseñados—, y fue Darwin quien los refutó con una explicación racional del diseño. Nuestras vidas dejaron de ser decisoras de lo sobrenatural, y es probable que eso haya sido la gran influencia de Darwin en política. Más indirecta que la patraña del darwinismo social, pero también, mucho más profunda.

El 12 de febrer de 2009, el diari *El País* publicava aquest article en la seua pàgina editorial. Que l'aniversari del científic ocupara un espai destacat d'aquesta secció ens mostra la importància que va atorgar la premsa espanyola a la celebració de l'Any Darwin. Un text on es dóna ple recolzament a la teoria de l'evolució davant la polèmica oberta amb la religió, en consonància amb la tònica general dels diaris espanyols.

tar l'efemèride del naixement de Darwin per elaborar titulars sensacionalistes. Aquest va ser el cas dels diaris *La Razón* i *Diario Ya*. Aquests no van dedicar una cobertura especial al bicentenari del naturalista, i dels seus textos no es pot deduir una posició crítica envers la teoria de l'evolució. No obstant això, amb motiu de la publicació d'una investigació aquests periòdics van aprofitar per jugar amb la idea de l'evolució. *La Razón* va publicar el 8 de febrer l'article «Disgusto a Darwin en su 200 aniversario: el hombre y el chimpancé no tienen parentesco». En un sentit similar titulava el 12 de febrer *Diario Ya* la seua informació: «Los humanos y los monos no son

**«EL 12 DE FEBRER DE 2009
ES VAN CELEBRAR ELS
200 ANYS DEL NAIXEMENT
DE CHARLES DARWIN. ELS
MITJANS ESPANYOLS VAN
REFLECTIR L'EFEMÈRIDE
EN LES SEUES PÀGINES,
PUBLICANT ARTICLES
I REPORTATGES QUE
RECORDAVEN LA VIDA DEL
CIENTÍFIC»**

tan parecidos». Ambdós titulars jugaven amb el coneixement popular que equipara la teoria de l'evolució amb la idea que l'home procedeix del mico. Així i tot, si un es llegia l'article, el mateix text assegurava que el descobriment no contradeia les teories de Darwin, tot i que els titulars semblaven indicar altra cosa.

■ SOBREVIU EL CREACIONISME A LA PREMSA?

De manera general, els diaris espanyols van donar suport a les teories de Darwin en els articles publicats amb motiu del bicentenari del seu naixement. No hi trobem moltes ocasions en les quals el posicionament dels diaris siga tan clar com el que s'ha observat a l'hora de parlar del naturalista. D'ací que el tractament informatiu d'aquests diaris serveixa com a indicador de les implicacions que comporta la teoria de l'evolució en el pensament humà.

No obstant això, vam trobar encara, i de forma irremediablement unida a la religió, posicions enfrontades a aquesta teoria científica. Alguns articles d'*El Mundo* o en especial el suplement catòlic *Alfa y Omega*, del diari *Abc*, van donar cabuda a autors defensors del creacionisme, en una mostra de com la religió posa en qüestió la ciència encara avui. La resta de la premsa, tot i en gran part mostrar la seua posició oposada a aquests arguments, va reproduir les tesis creacionistes. La conseqüència directa va ser que el creacionisme va aconseguir estar present en el bicentenari del naixement de Darwin.

Oferir tots els angles i components d'una informació és una característica de la premsa de qualitat. Ara bé, ens hauríem de preguntar si la presència del creacionisme lligada a informacions sobre Darwin avui dia és un element enriquidor per al debat o, pel contrari, és una mostra de com encara sobreviuen les idees més caduques al si de la societat espanyola. ☺

BIBLIOGRAFIA
DÍEZ, E.; MATEU, A. i M. DOMÍNGUEZ, 2009. «Darwin in the press: What the Spanish dailies said about the 200th anniversary of Charles Darwin's birth». *Contributions to Science*, 5(2): 193-198.

Esther Díez. Periodista, Agència Efe, Alacant.
Anna Mateu. Cap de redacció de *Mètode*, Universitat de València.
Martí Domínguez. Director de *Mètode*, Universitat de València.